

ЎЗБЕКИСТОН МИЛЛИЙ КУТУБХОНАСИ ТАРИХИДАН

Кутубхонанинг
1920-30-йиллардаги фаолияти

**Феруза
Нуриддинова,**
библиограф,
манбашунос

The author of the article writes about the establishment of the National Library of Uzbekistan, which was opened in 1870. The article also contains bibliographic descriptions of published materials of various periodicals of 1920–1930 of the last century. It should be noted that published materials before 1930 were written in Arabic writing and then in later years until 1940 in Latin. It is particularly noted that in 1921 part of the library passes to the old district of the city of Tashkent under the name «Eastern Library». Book funds were mainly in Russian, Arabic and Tatar, as well as in Farsi. Many works were devoted to the social development of the library, such as the replenishment of the book fund, the purchase of library equipment and technological equipment for the use of readers. And in the same year began to keep records of books on catalogue cards to find the right books.

Таянч тушунчалар: Ўзбек Давлат кутубхонаси, «Турон» кутубхонаси, Шарқ қўлёмалари, Абдулла Носихий, «Маориф ва ўқутғучи», «Қизил Ўзбекистон», Шарқ мутолаа уйи.

Бундан бир ярим аср аввал ўз фаолиятини бошлаган Алишер Навоий номидаги Ўзбекистон Миллий кутубхонаси мамлакатимиз маданий ҳаётида муҳим ўрин тутди. 1870 йилда Тошкент жамоат кутубхонаси сифатида ташкил этилган ушбу зиё маскани нодир нашрлар ва қўлёмалар, ўзбек ва рус тилларидаги вақтли матбуот нашрлари, хорижий тиллардаги адабиётлар, ўзбек, рус ва бошқа тиллардаги библиографик кўрсаткичлар, фаннинг турли соҳалари бўйича ҳимоя қилинган диссертациялар, мусиқа-нота нашрлари жамланган универсал фондга эга бўлган йирик ахборот-кутубхона муассасасидир. Бу кутубхона том маънодаги буюк боболаримиздан қолган улкан илмий, маданий ва тарихий меросни ўзида мужассам этган жавоҳирлар хазинагоҳидир. Мазкур маърифат маскани республика-миздаги барча ахборот-кутубхона марказлари фаолиятини бошқариб турувчи масъул муассасадир.

150 йилдан бери илмга интилган, билимга чанқоқ инсонлар қалбларини маърифатга ошно қилишдек шарафли вазифасини аъло даражада адо этиб келаётган мазкур кутубхонанинг олис тарихига назар ташласак, у ўтмишда қанчадан-қанча воқеа-ҳодисаларни

бошидан кечирганлигини кўришимиз мумкин.

Агар биз XX асрнинг 20-30-40 йиллар миллий матбуот нашрларини кўздан кечирсак, уларда Ўзбекистон Миллий кутубхонасининг фаолияти кенг ва атрофлича ёритилганлигининг гувоҳи бўламиз.

Ушбу мақолада 1920-йиллар даврий нашрларида эълон қилинган Ўзбекистон Миллий кутубхонаси фаолиятига бағишланган материаллар ҳақида сўз юритилади.

Аввало, шуни айтиш керакки, юртимизда нашр этилган газета-журналлар 1930 йилгача араб, 1931 йилдан 1940 йилгача лотин, 1941 йилдан эса кирилл ёзувида чоп этилган. (Баъзи нашрлар бундан мустасно, масалан, «Аланга», «Ёш куч» каби журналлар 20-йиллар охиридан лотин ёзувида чиқа бошлаган).

Кутубхонанинг 20-йиллар тарихидан баҳс юритувчи материаллар араб ёзувида нашр этилган «Қизил байроқ» (1920–1922), «Қизил Ўзбекистон» (1924–1930), «Шарқ ҳақиқати» (1928–1930) газеталарида ҳамда «Маориф ва ўқутғучи» (1925–1929) журналида чоп этилган.

«Ўзбекистон овози» газетасининг ўтмишдоши бўлган «Қизил байроқ» сиёсий, ижтимоий ва адабий газета бўлиб, Тошкентда 1920 йилнинг 12 декабридан чиқа бошлаган. Газе-

Кутубхонанинг
20-йиллар
тарихидан баҳс
юритувчи
материаллар араб
ёзувида нашр
этилган
«Қизил байроқ»
(1920–1922),
«Қизил Ўзбекистон»
(1924–1930),
«Шарқ ҳақиқати»
(1928–1930)
газеталарида
ҳамда «Маориф
ва ўқутғучи»
(1925–1929)
журналида чоп
этилган

танинг сўнгги 218-сони 1922 йил 10 сентябрда чиққан. Газетанинг 1921 йил 3 февраль сониди «Идорага мактуб» рукнида Абулфайзининг «Эски шаҳарда қироатхона» номли мақоласи босилган. Унда муаллиф Тошкентнинг Эски шаҳар қисмида маҳаллий халқ учун Шарқ кутубхонасини очиш ҳақида чиқарилган қарорни мамнуният билан қабул қилганини баён қилган. Газетанинг 1922 йил 11 январь сониди эса «Шарқ кутубхонаси» деган хабар босилган. Унда айтилишича, 1921 йилда бўлиб ўтган Тил-имло қурултойида Тошкентнинг Янги шаҳар қисмида жойлашган Давлат кутубхонасининг Шарқ шуъбасини Эски шаҳарга кўчириш ҳақида қарор чиқарилган. Шу қарорга мувофиқ, 1922 йилнинг январь ойида Давлат кутубхонасининг Эски шаҳар шуъбаси очилиб, иш бошлаган. Кутубхонадаги китобларнинг аксар қисми рус, араб, форс, татар ва турк тилларида бўлиб, ўзбекча китоблар озчиликни ташкил қилган. Мазкур кутубхонанинг очилиши ҳақидаги маълумот газетанинг 1922 йил 21 январь сониди босилган «Мухбир» имзоли «Эски шаҳарда Давлат кутубхонаси» сарлавҳали мақолада ўз аксини топган. Унда ёзилишича, 1922 йил 9 январь куни Давлат кутубхонаси Шарқ шуъбасининг очилиш маросими бўлган. У Эски шаҳардаги «Турон» кутубхонасига яқин бўлган Тақачилик маҳалласида очилган:

«Бултур имло қурултойида Янги шаҳарда бўлган Давлат кутубхонасининг Шарқ шуъбасини Эски шаҳарга кўчиришни сўров тўғрисида бир қарор чиқарилган.

Ва шунга биноан Маорип камисарлиги томонидан Шарқ шуъбасидаги Шарққа оид бўлган қимматли китобларни Эски шаҳарга тушурув чоралари кўрилади бошланган эди.

9-нчи январда шу кутубхонанинг Давлат кутубхонасининг Эски шаҳар қисми оти билан очилув маросими бўлди. Юқорида кўрсатилганича, Шарқ қисмида бўлган китобларнинг барчаси туширилмаган бўлса ҳам, анчагина русча, туркча, арабча, форсийча ва бир миқдор англизча китоблар, тарихий расмларни айириб туширишқа муваффақ бўлинган. Тарихий асарлар ичида турк дунёсига қимматли бўлган машҳур «Қудатқу билик», «Бобурнома», «Шайбонийнома», Ҳусайн Бойқаро ва атоқли мусташриқлардан Вамбери ва Барўлдларнинг асарлари бор.

Эски шаҳар қисмида топилмаган асарлар керак бўлса, Янги шаҳар Давлат кутубхонасидан келтириб берадилар.

Кутубхона биносиди етарлик миқдорда асбоб, устол-устуллар ва электричество йўқ.

Бу тўғридан ёрдам беришни Эски шаҳар ижроқўмидан кутиладир.

Кутубхона кеч соат 9 ларга довур очиқ бўладир. Жойи «Турон» кутубхонасининг ёнида, Тақачилик маҳалласидадир.

Бу кутубхонадан фойдаланишни ёшларимизга, мадраса толибларига ва жами Эски шаҳардаги саводли халойиққа тавсия этамиз».

Юқоридаги мақолада кутубхонада китобхонларнинг фойдаланишлари учун яхши шароит йўқлиги айтилган эди. Орадан 7 ой ўтса ҳамки, бу камчиликлар тугатилмаган ва Шарқ кутубхонаси яхши йўлга тушиб кетмаган экан. Бу ҳақда «Қизил байроқ»нинг 1922 йил 29 август сониди босилган «Ўқувчи» имзоли «Эски шаҳар кутубхонасига назар солиш керак» деган куйидаги мақоладан билиб олишимиз мумкин:

«Ҳукумат кутубхонасининг Шарқ шуъбаси Эски шаҳарга кўчуб тушди деб суюнган эдик. Янги очилган вақтда баъзи камчиликларни кўрсак ҳам, бора-бора тузалиб кетар деб, унча эътибор қилмаган эдик.

Кутубхона очилгандан бери қўб кунлар, қўб вақтлар ўтди, қўб янгилар чиқиб, жуда қўб нарсалар тузалди. Лекин бизнинг Шарқ кутубхонамиз қимирламади; ул ҳали ҳам аввалги ҳолида: қироатхона асбоблари йўқ, устал, устул йўқ, ҳеч бўлмагонда Шарқча наमत-гилами ҳам йўқ.

Кутубхона янги очилган куни қандай ҳолда бўлса ҳозир ҳам ўшандоқ.

Ҳар бир мусулмоннинг уйида, ҳар қайси чойхонада топилатургон эски майда-чуйда китоблардан бир неча доналаб бўлғони ҳолда, энг кераклик ва энг аҳамиятлик бўлган асарлар ҳаммаси Янги шаҳарда. Бошда кутубхона мудиридан: «Нега сизда қўб нарсалар топилмайдир?» – деб сўралғонда «Қимматлик ва нодир асарлар Янги шаҳардан ту-

1921 йилда бўлиб ўтган Тил-имло қурултойида Тошкентнинг Янги шаҳар қисмида жойлашган Давлат кутубхонасининг Шарқ шуъбасини Эски шаҳарга кўчириш ҳақида қарор чиқарилган. Шу қарорга мувофиқ, 1922 йилнинг январь ойида Давлат кутубхонасининг Эски шаҳар шуъбаси очилиб, иш бошлаган

«Меърифат» мақола

№ 12

Кутубхона ўз ишларини бундан ҳам кенгроқ олиб бора оладир, фақат бунга иштат мусоид эмасдир. Масалан: 12 соат ишлаш ўрнига кутубхонада кунида 5-7 соат иш юрғизилдир. Иш вақтнинг бундай бўлиб, 50 фоиз қисқартирилғони кутубхона ишининг боришига катта зарбадир. Шунинг учунда кутубхона очувчи ва фойдалангучиларни қаноатландира олмайдир

ширилгани йўқ, лекин керак асарлар сўралса вақтинча келтириб бериш мумкин», деган жавобни олгон эдик. Кейин кўб нарсаларни сўраддик, аммо кўриш мумкин бўлмади.

Ҳозир кутубхонага боргучилар кундан кунга камайиб борадир. Маориф камисарлиги бунга диққат қилмаса иш яхши бўлмас».

Мазкур мақола сўнггида «А.» имзоси билан ёзилган бир хабар қўшимча тарзда илова қилинган.

Унда ёзилишича, Шарқ кутубхонасида қўйилган каталогдан керакли асарни топиш китобхонларга қийинчилик туғдирган. Шуни бартараф қилиш учун «Турон» кутубхонаси ходими Абдулла Носиҳий кўп меҳнат сарф қилиб, асарларнинг мундарижаларига қараб франсий, адабий, сиёсий ва бошқа бўлимларга ажратиб, махсус рўйхатлар тузиб берган. Китобхонларга энгиллик яратилгани учун, улар Носиҳийнинг бу холис хизматидан миннатдор бўлганлар.

Абдулла Носиҳий Ўзбекистон Миллий кутубхонасига дахлдор шахс бўлгани учун у ҳақида бир-икки оғиз сўзлаб ўтаимиз.

Библиограф, хаттот, манбашунос олим Абдулла Носиҳий (Носиров) (1899–1987) 1899 йил 6 декабрда Тошкентнинг «Маҳсидўзлик» маҳалласида саҳҳоф оиласида таваллуд топган. Тошкентнинг Кўкалдош ва Бекларбеги мадрасаларида таҳсил олган. Узоқ йиллар «Турон» кутубхонаси (ҳозирги Тошкент вилояти «TURON» ахборот-кутубхона маркази)да фаолият кўрсатган, 20-йиллар охирларида кутубхонага раҳбарлик қилган. 1940 йилдан ҳозирги Алишер Навоий номидаги Ўзбекистон Миллий кутубхонасининг Шарқ қўлёзмалари бўлимида хизмат қилган.

Энди диққатингизни Ўзбекистон Маориф комиссарлиги томонидан чиқарилган «Маориф ва ўқутғучи» журнаliga қаратамиз. «Маориф ва ўқутғучи» ойлик таълим-тарбиявий, ижтимоий, адабий, илмий журнал бўлиб, 1925 йилнинг март ойидан Тошкентда чиқа бошлаган. Мазкур журналнинг 1925 йилнинг 5-6-сонларида «Ўзбек Давлат кутубхонаси: (Тошкентда)» сарлавҳали диққатга сазовор мақола эълон қилинган. Мақолада кутубхона ҳақида қимматли маълумотлар берилган: кутубхонада юз минг жилддан иборат китоб бўлиб, обуначиси 4357 тани ташкил этган. 1925 йилда кутубхонага 41276 нусха китоб олинган, шундан 31947 таси Русия марказий китоб палатасидан келган.

Қуйида мақолани тўлиқ ҳолда эътиборингизга ҳавола қиламиз:

«Бу кутубхона 55 йилдан бери давом эта-

дир. Китобларининг сони ва навига қарагонда бу кутубхона бирдан-бир бой ва қийматлик кутубхонадир. Ҳозирда кутубхонада мавжуд китобларнинг сони юз минг жилддир. Бу йил зарфида янадан 41276 нусха китоб ва асарлар келди. Янги келган китобларнинг кўписи (31947 таси) Русия марказий китоб палатасидан келгандир.

Ўтган йил ичида кутубхонанинг 4357 обуначиси бўлиб, кутубхонадан 38457 киши фойдалангандир.

Кутубхона ўз ишларини бундан ҳам кенгроқ олиб бора оладир, фақат бунга иштат мусоид эмасдир. Масалан: 12 соат ишлаш ўрнига кутубхонада кунида 5-7 соат иш юрғизилдир. Иш вақтнинг бундай бўлиб, 50 фоиз қисқартирилғони кутубхона ишининг боришига катта зарбадир. Шунинг учунда кутубхона очувчи ва фойдалангучиларни қаноатландира олмайдир. Янги келган китобларнинг кўб қисми вақти билан навларга ажратилмагонидан фойдасиз ётадирлар. Бу аҳволдан кутубхонанинг бирдан-бир йўли иштатни кўпайтишдир. Шундан кутубхона идораси ва Илмий марказ келаси бюджет йилнинг исметасида Молия камисарлигининг 30 дан 40 га оширишни сўрайдирлар. Токи иш вақти 12 га етказилиб, олиниб тургон китобларни халқнинг фойдаланишига беришга имкон берилсин.

Аммо Молия камисарлигининг бюджет идораси бунга қулоқ солмади, балки кутубхона иштатини 25 га тушурди.

Маориф камисарлиги ўз исметаси Масковда қаралгон чоқда албатта тегишлик чораларни кўргусидир.

Умуман кутубхонанинг ишлари илмий бир муассасага ўхшаб тузуккина борадир. Агар мавжуд иштат сақланиб ғайрат этилса, кутубхона ўзининг маданий ишини қаноатланарлик қилиб олиб борадир.

Ерлик аҳолининг истифодаси учун Эски шаҳардаги «Турон» кутубхонасига 2000 нусха қийматлик китоб берилди. Бунлар қисман Шарқ тилларида ёзилгон нарсалар бўлиб, бошқалари Шарқ хусусида чет тилда ёзилгон китоблардир. Бундан бошқа кутубхона ўзининг Эски шаҳардаги шуъбаси учун ҳам 4500 нусха китоб ажратиб берди».

Юқорида кўрганимиздек, кутубхона ўзининг Эски шаҳардаги шуъбаси учун ҳам китоблар ажратган. Афсуски, бу шуъбанинг фаолият кўрсатиши узоқ давом этмаган.

Энди ўз даврининг етакчи газетаси бўлган республика миқёсида чиққан «Қизил Ўзбекистон» (ҳозирги «Ўзбекистон овози») газетасига мурожаат қиламиз. Маълумки, «Қизил

байроқ» газетаси 1922 йил 13 сентябрдан «Туркистон» деган номда чиқа бошлаган. «Туркистон» газетасининг охириги сони 1924 йилнинг 3 декабрида чиққан. 1924 йилнинг 5 декабридан эса «Қизил Ўзбекистон» газетаси чиқа бошлаган. «Қизил Ўзбекистон» сиёсий ва ижтимоий газета бўлиб, ҳар куни чиққан. Ушбу газета саҳифаларини варақлар эканмиз, унда Миллий кутубхона тарихидан ҳикоя қилувчи кўплаб материалларга дуч келамиз.

Газетанинг 1925 йил 5 июнь сонисида Абдулла Алиевнинг «Ўрта Осиё биринчи ҳукумат қироатхонасида» номли мақоласи босилган. Унда ёзилишича, Тошкентнинг Янги шаҳар қисмида жойлашган Ўрта Осиё ҳукумат қироатхонаси 3 қисмга, яъни Европа, Шарқ ва болалар бўлимларига бўлинган. Европа қисмида сиёсий, адабий ва илмий китоблар етарли даражада бўлгани ҳолда, Шарқ бўлимида эса китоблар билан тўлиқ таъмин этилмаган. Болалар бўлими бўлса ўта ночор аҳволда бўлган. У ердаги китобларнинг ҳаммаси рус тилида бўлгани учун маҳаллий халқ болалари қироатхонадаги китоблардан етарлича фойдалана олмаганлар. Муаллиф қироатхона мудиридан Шарқ ва болалар бўлимларини ерли тилдаги китоблар билан таъмин этилишини қатъий талаб қилган.

Газетанинг 1925 йил 24 июль сонисида «Ўзбекистон Илмий марказида: Давлат кутубхонаси тўғрисида» деган қуйидаги хабар чоп этилган:

Илмий марказ мажлисга Тошкентдаги давлат кутубхонасидан Эски Тошкентка бир қироатхона ва бир кутубхона бўлимчаси олиб тушиш тўғрисида таклиф бўлган эди, лекин Илмий марказ буну номувофиқ топди. Давлат кутубхонаси ёнидаги Шарқ мутолаа уйини қаноатланурлик даражага етказиб қўйишга қарор бўлди.

Тошкентдаги Давлат кутубхонасига ерлик халқдан бешта тажрибачи қўйиш тўғрисида Тошмузофот ижроқўмига буйруқ беришни сўраб, Маориф камисарлиги номидан Совнаркўм олдида ҳаракат қилинадурғон бўлди».

Газетанинг 1925 йил 21 август сонисида «С.» имзоси билан ёзилган «Шарқ адабиёти виставкасида» деган диққатга лойиқ мақола босилган. Унда айтилишича, Давлат Шарқ кутубхонаси маҳаллий халқни Шарқ адабиёти билан ошно қилиш мақсадида «Шарқ адабиёти» кўргазмасини ташкил қилган:

«Ерлик халқни Шарқ адабиёти билан ошно қилиш ниятида Давлат Шарқ кутубхонаси «Шарқ адабиёти» вистафкаси очмиш эди. Бу

вистафканинг тамом бўлиш муддати яқинлашиб қолган бўлса-да, вистафкага келгучиларнинг сони ҳар куни 4-5 тадан ошмагон. Бунинг сабаби: вистафканинг очилгонини ва унинг аҳамиятини илгарироқ кенг оммага эълон қилинмағони бўлса керак.

Кутубхона мудирининг айтишича, агарда 1-2 кун ичида мутолаа ва кўрувчиларнинг сони ортса, вистафкани яна бир ҳафта чўзиш мумкин экан.

Кутубхонанинг муаммоли масалаларидан баҳс юритувчи яна бир мақола «Қизил Ўзбекистон»нинг 1926 йил 5 ноябрь сонисида босилган. «А. Н.» имзоси билан ёзилган «Шарқ кутубхонасининг ҳоли» номли мазкур мақолада Тошкентнинг Янги шаҳарида жойлашган Ўрта Осиё Давлат кутубхонасининг Европа бўлими ҳар жиҳатдан тўқис бўлгани ҳолда, Шарқ бўлими раҳбарлар назаридан четда қолганлиги таъкидланган.

Муаллиф ўз мақоласида кутубхонанинг Шарқ бўлимини маҳаллий халқнинг истифода этиши учун Эски шаҳарга кўчириш таклифини илгари сурган.

Қуйида мақолани тўла келтирамиз:

«Тошкент Янги шаҳаридаги Ўрта Осиё Давлат кутубхонасининг Шарқ бўлими Шарққа оид кўбгина асарларга эга ва ўқувчилар кўб бўлса ҳам, унга берилган жой ва хизматчилар қониқарлиқ эмас.

Оврўпо бўлимига 150 мураббаъ саржин жой, 20-30 лаб хизматчилар берилгани ҳолда, Шарқ бўлимига фақат 10 саржин жой, битта хизматчи берилган.

Кутубхона мудирининг мусоҳаласи орқасида бўлса керак, ҳамма ишларни бузиб юборгонлар. Масалан: Кутубхонада «кўлёзма» нодир асарлар кўб бўлса ҳам, уларга махсус илмий «каталўк» қилинмагон, картўчкаларнинг қўйилиши бузуқ, туркман ва қозоқ тилларида ёзилгон асарларни ўзбекча ёки туркча деб ёзгонлар. Натижада ўқувчилар китобнинг ўзбекчами ёки қозоқчами эканини билмайдирлар. Баъзи китобларда бўлса, китобнинг қайси тилда ёзилғони ҳеч бир кўрсатилмаган.

Кутубхона Ўзбекистон доирасида бўлса ҳам, 25-26-нчи йилларда босилгон ўзбекча китоблар йўқ, «Қизил Ўзбекистон», «Камбағал деҳқон» газеталари бир ойлаб келмай қоладир. Кутубхона хизматчисининг айтишига қарағонда, йўлга солиниб биткан китоблар 5 мингдан ортиқ бўлса ҳам, китобларни кўрсаткан картўчка 2907 та, 2 мингча китоб қаерда эканлиги номаълум.

Кутубхонадаги асарларнинг мафкуравий ▶

«Ўрта Осиё биринчи ҳукумат қироатхонасида» номли мақолада Тошкентнинг Янги шаҳар қисмида жойлашган Ўрта Осиё ҳукумат қироатхонаси 3 қисмга, яъни Европа, Шарқ ва болалар бўлимларига бўлинган. Европа қисмида сиёсий, адабий ва илмий китоблар етарли даражада бўлгани ҳолда, Шарқ бўлими эса китоблар билан тўлиқ таъмин этилмаган

Болалар бўлимидаги китобларнинг ҳаммаси рус тилида бўлгани учун маҳаллий халқ болалари қироатхонадаги китоблардан етарлича фойдалана олмаганлар

«Кутубхона асосан икки туркумга бўлиниб, бири ёврўполилар бўлими ва Шарққа оид бўлим. Ёврўпо бўлими ўз ёнида ёш болалар бўлими ташкил этиб, болаларни турли адабиётлар билан таъмин эткан. Ёврўпо бўлимининг биноси ўз ичига юзлаб кишиларни жойлаштира олғонида, Шарқ бўлимига 15 одам базўр сиғади»

Кутубхонанинг 20-йиллар охиридаги фаолияти ҳақидаги материаллар «Шарқ ҳақиқати» (ҳозирги «Тошкент ҳақиқати») газетасида ўз талқинини топган

томонига келсак, жуда бузуқ ҳолда. Мафқуравий томони ҳеч бир текширилмаган. Китобларнинг 40 прасанти диний ва хурофий китоблардан иборатдир. Шундай бузуқ китоблар бўлиши билан бирга муҳим ва биз учун қимматли асарлар ҳам йўқ эмас. Аммо кутубхона оврўполилар қўлида бўлғонидан ва унда картўчкларнинг тартиблик йўлга солилмағонидан, ҳалиги қимматли асарларни топиш жуда қийин. Шунинг учун кутубхонани жой ва хизматчилар билан тўла таъмин этиш билан бирга, моддий маънавий томонларини ҳам йўлга қўйиш ва тартибларини тузатиш керак.

Бош сиёсий маориф қўмитаси ва Маориф камисарлиги бунга аҳамият бериб текширишлари лозим ҳам мумкин бўлғонда, ўша 10 саржинлик жойнинг ўрнига 30 саржин жой бериб, кутубхонанинг Шарқ бўлимини Эски шаҳарга кўчириш керак. Токи, ундан кўб киши фойдалансин. Чунки ҳозирги жойи Янги шаҳарда бўлғонлиги учун кўб киши фойдаланмай турадир».

Орадан ярим йил ўтгач ҳам, Ўрта Осиё Давлат кутубхонаси Шарқ бўлимининг камчиликлари бартараф этилмаган. Бу нарса яна бир танқидий мақоланинг ёзилишига сабаб бўлган. «Ғаффор» имзоси билан ёзилган «Марказий кутубхонанинг Шарқ бўлими тўғрисида» деган мақола «Қизил Ўзбекистон» газетасининг 1927 йил 1 июль сонидида чоп этилган. Унда муаллиф Ўрта Осиё кутубхонасининг Шарқ бўлими талабга жавоб бера олмаслиги, у ердаги китоблар тил ва фан соҳалари бўйича ажратилмаганлиги, карточкалар хато ёзилганлиги, болалар адабиёти катталар учун мўлжалланган китобларга қўшилиб кетганлиги ҳақида куйинчаклик билан бундай ёзган:

«Бир неча йиллардан бери давом этиб келмакда бўлган Ўрта Осиё Шарқ кутубхонаси илм эгаларининг барчасига белгиликдир. Бу кутубхонада эски тарихий асарлардан тортиб ҳозиргача чиқиб келмакда бўлган турли адабиёт – китобларнинг топилишини сўзлаб ўлтирмасдан ички аҳволдан баён қилайлик.

Кутубхона асосан икки туркумга бўлиниб, бири ёврўполилар бўлими ва Шарққа оид бўлим. Ёврўпо бўлими ўз ёнида ёш болалар бўлими ташкил этиб, болаларни турли адабиётлар билан таъмин эткан. Ёврўпо бўлимининг биноси ўз ичига юзлаб кишиларни жойлаштира олғонида, Шарқ бўлимига 15 одам базўр сиғади. Бунинг устига Шарқ бўлимида китоблар тилга, фанга қараб ажратилмаган. Қайси тилда, қандай фанлиги, ким томонидан чиқ-

қанлиги айтилмаган. Туркий деб ёзилган. Карточкани ёзиб олиб борсангиз усмонлича, татарча ёки ўзбекча чиқиб қолади. Болалар адабиёти эса катталарникига қўшилиб мошкичири бўлиб кеткан. Ёврўпо бўлими ҳафтада 3 кун соат 10 дан 3 гача кеч соат 4 дан 10 гача очик бўлади. Шарқ бўлими бўлса шанбадан бошқа ҳар кун соат 10 дан 3 гача очик бўлиб, кутубхона бошқармаси ўқувчиларнинг вақтини ҳисобга олмаган. Хизматчи, ўқувчи ва бошқа ишчилар юмушларидан бўшаган вақтларида бекилиб қола бериб ўқувчиларни зериктириб юборади.

Умуман айтганда, Ўрта Осиё кутубхонасининг Шарқ бўлими талабга мувофиқ жавоб бера билмайди. Алоқадор идораларнинг диққатларини шу нуқтага тортаман».

Энди яна «Маориф ва ўқутғучи» журналига қайтаман. Журналнинг 1927 йил 3-4-сонларида Б. Илёсовнинг «Маориф комиссарлиги коллегиясида» мақоласи эълон қилинган. Унда Ўрта Осиё Давлат кутубхонасининг Ўзбекистон Маориф комиссарлиги таъминотида бўлганини эътиборга олиб, уни «Ўзбекистон кутубхонаси» деб номлаш тўғрисида Халқ Комиссарлар Шўросига мурожаат этилганлиги айтилган.

Кутубхонанинг 20-йиллар охиридаги фаолияти ҳақидаги материаллар «Шарқ ҳақиқати» (ҳозирги «Тошкент ҳақиқати») газетасида ўз талқинини топган.

Тошкент округ фирқўми, округ ижроқўми ва округ касаба союзлари шўросининг нашри афкори бўлган «Шарқ ҳақиқати» ижтимоий-сиёсий ва иқтисодий газета бўлиб, 1928 йилнинг 11 декабридан Тошкентда чиқа бошлаган. Унинг сўнги 219 (519)-сони 1930 йил 22 сентябрда чиққан.

Мазкур газетанинг 1929 йил 1 январь сонидида «2 қироатхона бирлашди» деган муҳим хабар босилган. Унда ёзилишича, Маориф комиссарлигининг фармонида биноан, Ўрта Осиё Давлат қироатхонасининг Шарқ ва Европа бўлимлари бирлаштирилган. Турсункулнинг «Кутубхона увода бўлмасин» деб номланган мақоласи эса газетанинг 1929 йил 7 апрель сонидида чоп этилган. Унда Ўрта Осиё Давлат кутубхонасининг бош мудирини Береткирнинг фаолиятсизлиги танқид қилинган.

Газетанинг 1930 йил 10 апрель сонидида журналист ва таржимон Санжар Сиддиқнинг (1902–1938) (қатағон қурбони) «Китобхон» имзоси билан ёзилган «Унутилган болалар адабиётини эшлаш керак: (Эски шаҳарда болалар ўқув зали очилиши юзасидан)» номли катта ҳажмдаги мақоласи эълон қилинган.

Мақола энг оғриқли масала бўлган ерли халқ болалари учун кутубхона очиш ҳақида. Унда Ўрта Осиё Давлат кутубхонаси билан «Октябрь» кутубхонаси Эски шаҳарда болалар учун ўқув зали очишга киришганлиги айтилган:

«Биз болаларни бутунлай унутиб юбордик... Агарда кичкина болалар учун 3-4 та таржима асарлар босдириб чиқаргон бўлсақ, ўрта ёшдаги болалар учун ҳеч бир нарсамиз йўқ деярлик. Бу албатта Маориф кўмисарлигимизнинг энг катта саҳви...»

Шу чоққача на эшитдик ва на ўқудикким, жумхуриятимизда ерли халқ болалари учун махсус очилгон кутубхона бор деб. Ҳолбуки, болаларни кўлликфчилик руҳида тарбиялаш ва айниқса улардаги китоб қаҳатчилиғини оз бўлса-да йўқотиб туриш учун фақат кутубхоналар ёрдам бера олади.

Бу хусусда Тошкантидаги ахволни Ўзбекистонга умумлашдирмак мумкин.

«Ўктябрь» кутубхонаси 3-4 йилдан бери жуда кўб ёш ўқувчи болаларни кутубхона эшигидан ноумид қайтариб юборади. Чунки бу кутубхона болалар учун мувофиқлашдирилмағони устига, болалар учун хослаб бўлим ҳам оча олғони йўқ... «Ўктябрь» кутубхонаси айрим болалар бўлими очишга кўп тиришди. Лекин, қулоққа олиб ёрдам берган жой бўлмади. Ниҳоят, Ўрта Осиё Давлат кутубхонаси билан «Ўктябрь» кутубхонаси орасида Эски шаҳарда бир ўқув зали очилмоқчи, деб эшитдик. Аммо, ўқруг маориф бўлими шу иш учун фақат 250 сўм бериш билан қаноатлангон. Иштат масаласи муаллақ.

Кутубхоначилар томонидан бошлангон бу яхши починга болаларимизнинг мураббийси бўлгон Маориф бўлими шу хилда қараса, албатта, ишни асосли деб бўлмайди. Моддий пойдевори бўлмагон ҳар бир яхши идея юзага чиқа бермайди. Маориф бўлими болалар ку-

тубхонасининг аҳамиятини ўйлагон бўлса, буни ҳам сезса керак эди. Аммо, ҳар ҳолда кўлида бор китобларни, турк-татар ва рус тилларида бўлгонларини бир ерга тўплаб, болаларга тутувимиз керак.

Юқоридаги мақоладан кутубхоналар томонидан болалар ўқув залининг очишга бўлган саъй-ҳаракатлардан хабардор бўлдик. Лекин ўша йиллари бу хайрли иш амалга ошмаган.

Яна шу нарсани алоҳида таъкидлаш керакки, мазкур зиё маскани оммани кутубхонага янада кўпроқ жалб қилиш учун турли хил кўргазмалар ҳам ташкил қилган. Сўзимизнинг исботи учун «Қизил Ўзбекистон»нинг 1930 йил 1 октябрь сонида босилган «В.В. Бартольд кўргазмаси» деган хабарни келтиришимиз мумкин. Ундан маълум бўлишича, Ўзбекистон Давлат кутубхонасининг қироатхонасида машҳур шарқшунос олим, академик В.В. Бартольднинг (у 1930 йил 19 августда вафот этган) хотирасига бағишлаб кўргазма очилган. Илмга иштиёқманд ўқувчилар кўргазмага қўйилган китоблар билан танишишга ҳамда таниқли олимнинг яратган асарларини мутолаа қилишга муваффақ бўлганлар.

20-йиллар матбуоти саҳифаларида Ўзбекистон Миллий кутубхонаси ҳақида эълон қилинган мақола ва хабарлар асосан шулардан иборат.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Маориф ва ўқутғучи» журналининг 1926 йил сентябрь-октябрь сонлари.
2. «Маориф ва ўқутғучи» журналининг 1927 йил январь ойида чиққан 12 (24) сони.
3. «Маориф ва ўқутғучи» журналининг 1927 йил 12-сони.
4. «Қизил Ўзбекистон» газетасининг 1925 йил 17 ноябрь сони.

Феруза Нуриддинова, библиограф информационно-библиотечного центра «TURON» Ташкентской области.

Автор статьи пишет о создании Национальной библиотеки Узбекистана, которая была открыта в 1870 году. Также в статье приводятся библиографические описания опубликованных материалов различных периодических изданий 1920–1930 годов прошлого столетия. Надо отметить, что опубликованные материалы до 1930 года были написаны арабской письменностью и затем в последующие годы до 1940 года на латинице. Особо отмечается, что в 1921 году часть библиотеки переходит в старый район города Ташкента под названием «Восточная библиотека». Книжные фонды в основном были на русском, арабском и татарском языках, а также на фарси. Многие работы посвящались социальному развитию библиотеки, таким как пополнение книжного фонда, приобретение библиотечного инвентаря и технологической оснастки для пользования читателям. И в этом же году начали вести учет книг по каталожным карточкам для поиска нужных книг. ■

«Биз болаларни бутунлай унутиб юбордик...»

Агарда кичкина болалар учун 3-4 та таржима асарлар босдириб чиқаргон бўлсақ, ўрта ёшдаги болалар учун ҳеч бир нарсамиз йўқ деярлик. Бу албатта Маориф кўмисарлигимизнинг энг катта саҳви...»

«Шу чоққача на эшитдик ва на ўқудикким, жумхуриятимизда ерли халқ болалари учун махсус очилгон кутубхона бор деб. Ҳолбуки, болаларни кўлликфчилик руҳида тарбиялаш ва айниқса, улардаги китоб қаҳатчилиғини оз бўлсада йўқотиб туриш учун фақат кутубхоналар ёрдам бера олади»